

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

De magie van Verhalenhuis Rotterdam

Linda Malherbe
Met foto's van Joop Reijngoud

De magie van Verhalenhuis Rotterdam

Over erfgoed, vertelkunst
en nieuwe verbindingen

Linda Malherbe

Met foto's van Joop Reijngoud

Publicatie naar aanleiding van de
Reinwardt Memorial Lecture

8 maart 2018

Inhoudsopgave

Voorwoord door Riemer Knoop	4	6. Het Verhaal van Schifrah – verhalen met impact	65
0. Verhalenhuis Belvédère, het ontstaan en de werkwijze in 10 beeldverhalen	7	7. Het Verhaal van Meester Yip – vertelkunst als lesprogramma	71
1. Het Verhaal van de Zuiderlingen en de Noorderlingen – werken met groepen en gemeenschappen	9	8. Het Verhaal van Kamen & Daniël – samenwerking als vertrekpunt	75
2. Het Verhaal van Frieda, Bader & Zadkine – de kracht van (persoonlijke) verhalen	13	9. Het Verhaal van Mijn Afrikaanse Oma – materieel en immaterieel erfgoed verbinden	79
3. Het Verhaal van de Volkskeuken – eten en (migratie)verhalen delen op een thuisplek	33	10. Het Verhaal van Adnan – een gastenverblijf als verbinding naar nieuwe gemeenschappen	97
4. Het Verhaal van Wally & Esther – over de genius loci, de geest van de plek	36	Over de makers	101
5. Het Verhaal van Dick & Jan – erfgoed en betekenis nu	43	Nawoord door Michiel Schwarz	102
		Over de Reinwardt Memorial Lectures	109
		Colofon	111

Voorwoord

door Riemer Knoop*

Toen Reinwardt Academie-docent Marjan Otter in maart 2017 haar collega's uitnodigde mee op bezoek te gaan, samen met een groep derdejaarsstudenten van de Reinwardt Academie, naar Verhalenhuis Belvédère, hoefde ik me geen twee keer te bedenken. Wat een intrigerende naam! De studenten deden een minor voor het vak cultureel ondernemen en zouden ter inspiratie naar Rotterdam afreizen. Bij Belvédère hadden ze heel eigen business model ontwikkeld, dat uitging van obligaties als voornaamste inkomstenbron.

Ik was totaal verrast. Alles was er anders. De plaats was 'op Katendrecht', bepaald geen doorsnee cultuurlocatie; het huis was een verbouwd café, zo leek het; de mensen die ons ontvingen, Linda Malherbe en haar team, hadden een heel eigen toon en hoge gevoelstemperatuur. Hun programma bestond uit ontmoetingen en relaties, wat best even tijd kostte om bij mij in te dalen. De aard van de relaties was niet transactioneel (kaartje kopen, dingetje doen, weg) maar duurzaam en wederkerig.

Het pand zelf bleek een tot in de kleinste details gereconstrueerd geval zijn, waarin uitsluitend hergebruikt

materiaal verwerkt was. De vloerdelen waren oude bibliotheekplanken, de deurposten allemaal net iets anders van maat en uitvoering; het materiaal zélf droeg verhalen in zich – althans de uitnodiging daarnaar op zoek te gaan, en je bewust te zijn van het transtemporele karakter van de plek.

De keuze om Linda uit te nodigen voor de Memorial Lecture 2018 werd niet lang daarna genomen. Erfgoed laten ontstaan uit de kwaliteit van interactie en relaties – dat was het thema. Wij zien het Verhalenhuis als pionier van een nieuwe vorm van engagement rond erfgoed in een tijdperk van vermaatschappelijking, vooral in de lokale context. Verhalenhuis Belvédère werd het jaar daarop niet voor niets een van de toonaangevende voorbeelden in het Reinwardt-onderzoek naar nieuwe maatschappelijke erfgoedpraktijken, *Straatwaarden*. Hoe belangrijk die sociale component is illustreerde Linda vlak voor aanvang van haar lezing. In de wat kille aula keek ze om zich heen naar iets om die wat gezelliger te maken. Met een Perzisch tapijtje uit onze nabije requisietenkast toverde ze de collegezaal in een oogwenk tot een huiskamer om.

In het vervolg leest u hoe betekenisvol dat kleedje voor haar verhaal was. Linda gaf geen lezing, ze nodigde uit om aan te schuiven.

Over de vorm van deze publicatie hebben mederedacteur Michiel Schwarz en ik flink gedelibereerd. Past een 'verhalenverhaal' wel in een deftig en wat stijf Memorial Lecture-format? We hebben even overwogen haar tekst af te drukken precies zoals die was uitgesproken, maar

dat zou geen recht doen aan hoe ze haar verhaal in levende lijve letterlijk tot leven had gebracht. Het zou ook niet passen bij de aard van wat er in Verhalenhuis Belvédère gebeurt.

Met dit boekje presenteren we Linda Malherbe's verhaal in tien deelverhalen over ontmoetingen en gemeenschappen, die elk op zichzelf genietbaar zijn en waarbij het beeld net zo belangrijk is als het woord. De foto's van Joop Reijngoud geven de gemeenschappen weer, maar ze doen meer, ze maken de relaties tussen de gemeenschappen in de stad zichtbaar. Er zijn dan ook geen eindproducten. De verhalen gaan over doorgaande ontmoetingen, die ook weer tot andere ontmoetingen leiden. Ze hebben daarom een open einde, waarop het volgende inhaakt. En net als die verhalen is ook het Verhalenhuis zelf nooit af. Dat onaffe vormt een uitnodiging tot engagement, een *Aufförderung zum Tanz*.

Die uitnodiging vult mederedacteur en Straatwaarden-onderzoeker Michiel Schwarz in het nawoord in. Hij plaatst Verhalenhuis Belvédère in een breder, sustainistisch perspectief en trekt er conclusies uit waar we co-creatief mee aan de slag kunnen.

*Lector cultureel erfgoed Reinwardt Academie,
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

0

Verhalenhuis Belvédère het ontstaan en de werk- wijze in 10 beeldverhalen

“Dit is het Verhalenhuis van Rotterdam – genaamd Belvédère, *mooi uitzicht* – gevestigd in de wijk Katendrecht. Belvédère noemen we het eerste Verhalenhuis van Nederland, waar we de persoonlijke verhalen van mensen en gemeenschappen zichtbaar maken en tot verbeelding brengen voor een breed publiek. Ons doel is ontmoetingen creëren en verbindingen tot stand brengen. Eigenlijk is het Verhalenhuis een uitnodiging om ‘de ander’ en ‘het andere’ beter te leren kennen. Want als je iets meer van elkaar weet, worden de stad en de samenleving een stuk fijner. Tien jaar geleden is het Verhalenhuis heel organisch ontstaan, als een particulier initiatief van een drietal zzp’ers, zelfstandig ondernemers in de culturele en maatschappelijke sector. Els Desmet is sociaal geograaf, Joop Reijngoud is fotograaf en zelf heb ik een achtergrond in culturele en maatschappelijke vorming.

Er doen inmiddels veel mensen mee. We zijn een vrijwilligersbedrijf, met een paar mensen in dienst of werkzaam op freelancebasis.

Het Verhalenhuis fungeert als een thuisbasis. We werken in alle hoeken en gaten van de stad, dichtbij de mensen, maar we komen hier altijd weer terug. Via tien (beeld)verhalen laat ik u zien hoe Verhalenhuis Belvédère is ontstaan en hoe het werkt.”

1

Het Verhaal van de Zuiderlingen en de Noorderlingen werken met groepen en gemeenschappen

“Voor het ontstaan nemen we u eerst mee naar Rotterdam-Zuid. Hier is het begonnen, in 2008, met een grote buitententoonstelling. (foto's 10 - 11)

Rotterdam-Zuid is het gedeelte van de stad dat ten zuiden van de Nieuwe Maas ligt. 'Zuid' telt circa 240.000 inwoners – meer inwoners dan steden als Groningen, Amersfoort of Tilburg. Tot 1942 waren de mensen in Rotterdam aangewezen op veerponten om naar het Zuiden te gaan. Daarna kwam de Maastunnel en vervolgens de bruggen: de Van Brienoordbrug, de Willemsbrug en uiteindelijk, in 1996, de Erasmusbrug. Maar de toeristische kaart van Rotterdam reikte tot een jaar geleden niet verder dan de Maas. Zuid telde niet mee.

Zuid wordt in de volksmond ook wel de 'Boerenzij' genoemd. De bevolking van Rotterdam-Zuid bleef ook in

de decennia na de oorlog vooral uit havenarbeiders bestaan, afkomstig van het platteland van de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden en uit Noord-Brabant. Sinds 2007 is Rotterdam-Zuid nationaal benoemd als het grootste achterstandsgebied van Nederland. Er wonen meer dan 175 nationaliteiten, het is het armste gebied van het land, er wonen de meeste mensen met een uitkering én met de laagste opleiding. Met on-Nederlands grote problemen. Er is een Nationaal Programma Rotterdam Zuid ingesteld waarin rijksoverheid, de gemeente Rotterdam, woningcorporaties, onderwijs- en zorginstellingen en bedrijfsleven samenwerken ter verbetering van het leven op Zuid.

Vanaf 2008 ontstond er binnen dat programma het idee om een participatietraject te starten om de mensen op Zuid te betrekken bij de stadsontwikkeling. Wij stelden voor: mensen en gemeenschappen opzoeken en zichtbaar maken aan de hand van het maken van groepsportretten. Mensen zijn zelf al actief – als je dat laat zien dan werk je met de kracht van een gebied.

We trokken door Zuid en bezochten uiteenlopende groepen mensen die samen een plek deelden. Ze woonden, werkten, leerden of recreëerden met elkaar. We gingen letterlijk op ontdekkingstocht, belden aan, stapten naar binnen, stelden vragen, bleven eten en drinken en maakten verbinding. Telkens opende zich een nieuwe wereld. Voor elke groep stonden we als het ware ‘even in de schoenen van de burgemeester’ wanneer we de mensen vertelden dat de stad trots op ze is en blij met hun bestaan, dat we enorm waarderen dat ze zijn wie ze zijn en doen wat ze doen. Dat ze een

belangrijk onderdeel uitmaken van Rotterdam-Zuid: ze zijn Zuiderlingen.

De mensen waren hierdoor niet alleen maar van hun eigen groep of gemeenschap, ze werden bewust gemaakt van het grotere geheel. Zo bezochten we in totaal ruim 150 groepen, bestaande uit meer dan vijfduizend mensen. Voor alle betrokkenen bleven de foto's tot aan de presentatie een verrassing. Dat maakte dat iedereen daadwerkelijk kwam en dat alle groepen bij de presentatie vertegenwoordigd waren. Uiteindelijk werd de tentoonstelling een foto-wandelboulevard op Katendrecht, in de open lucht opgesteld, direct naast het eerste metrostation na de oversteek van de Maas. Door de verscheidenheid én de verbondenheid werd het sociale kapitaal van Zuid zichtbaar.

We bezochten de groepen op hun eigen plek, juist op momenten dat zij zelf samenkwamen. Het ging vooral om ware aandacht en plezier met elkaar maken. We ontdekten dat er veel beweging ontstaat als je op deze wijze met mensen werkt en hen beluistert, waardeert, betreft en verbindt.

Iedereen kreeg na afloop niet alleen zijn eigen foto mee naar huis, maar juist ook het overzicht, het dikke boek met al die groepen, alle 150 foto's inclusief alle namen, adressen en verhalen: wat doen die mensen met elkaar, waar zijn ze te vinden en wanneer? (foto's 2 - 8)

We vroegen de Majesteit de tentoonstelling te openen en het eerste exemplaar van het fotoboek in ontvangst te nemen, in de Rotterdamse Cruiseterminal. Dat deed

zij ook: een grote groepsfoto van bijna tweeduizend Zuiderlingen met de Majesteit in het midden werd de openingshandeling. (foto 9)

Er was vooral veel positieve energie, mensen voelden zich onderdeel van een groter geheel. Het project creëerde openheid en positieve nieuwsgierigheid naar elkaar. Heel makkelijk ontstond er onderling contact.

Een onverwacht effect was dat er opeens mensen van Rotterdam Noord aangaven dat ook zij op Zuid geboren waren. Zuid had iets wat Noord niet had. Uiteindelijk is het groepsportretten maken een dagelijkse werkmethode geworden om mensen te leren kennen en zichtbaar te maken. Zo zijn we daarna ook naar Rotterdam-Noord getrokken en maakten honderd-en-een groepsfoto's van de Noorderlingen. Daarna ontwikkelden we meer groepsfototrajecten, vooral in specifieke gebieden in transitie – zoals in Rozenburg en in de Afrikaanderwijk – om bewoners te betrekken bij de ontwikkeling van de wijk. Maar ook om de Chinese gemeenschap te leren kennen (in opdracht van de Operadagen Rotterdam die China als thema hadden), de Afrikaanse gemeenschap (voor Wereldmuseum Rotterdam) en de Bulgaarse gemeenschap (voor Museum Rotterdam)."

2

Het Verhaal van Frieda, Bader en Zadkine de kracht van persoonlijke verhalen

"Tijdens het Zuiderlingentraject dienden zich andere projecten aan. Rotterdam heeft heel lang zijn eigen grote verhaal, het bombardement van 1940, weinig aandacht gegeven. In 2010 vond de gemeente dat het tijd werd om hierbij stil te staan door middel van een permanente markering in de stad. Architect Adriaan Geuze had in opdracht van de stad speciale verlichting ontworpen: lampen in de stoepen om de 12 kilometer lange brandgrens van de verwoesting aan te geven. Maar wie kende het verhaal achter deze lampen? Dat verhaal zit vooral nog diep weggestopt in de mensen zelf.

Wij bouwden daarom een schaftkeet, de kleinste die we konden vinden, om tot een mobiele opnamestudio, met twee microfoons, een tafel en een technische hoek. We gingen daarmee op reis door de stad om Rotterdammers uit te nodigen om over die 14e mei 1940 te vertellen. In feite zochten we de persoonlijke verhalen van toen, om de stad

van nu te begrijpen... Want waarom ziet deze stad er zo modern, zo anders uit dan andere steden? Mensen die toen kind waren, vertelden over die dag van het bombardement. Niet eventjes, maar ieder een uur lang. Heel zintuigelijk, want zo vroegen we: 'Je werd wakker, naast wie lag je, wat ging je eten en wat ging je doen die dag?' Ooggetuigen bleken nog nooit zo lang en op deze manier over dat moment gesproken te hebben. Wij monteerden de meest aangrijpende momenten van al die verhalen aan elkaar en lieten de interview-stemmen weg. Zo werd het verhaal van de stad verteld door bewoners zelf.

Via hoofdtelefoons lieten we de compilatie daarna aan groepen luisteraars horen, als ware het een theatervoorstelling: samen starten en samen tegelijk eindigen. Ook de jongere generatie kwam luisteren. Nadat de hoofdtelefoons afgingen, gaf het verhaal veel aanleiding tot contact en vooral tot het delen van nieuwe verhalen. (foto's 12 - 14)

Eerst presenteerden we de luistervoorstelling uitsluitend in Museum Rotterdam, maar het jaar daarop besloten we ook naar groepen toe te gaan, op hun plek en op hun tijdstip, en vroegen we of ze een voorstelling wilden adopteren. Zo kwamen we met de hoofdtelefoons en de luistervoorstelling bij een Surinaamse vrouwenvereniging, de Finse Zeemanskerk en bij een straatcomité thuis. Soms waren ze met z'n zestigen, dan weer met z'n tienden of met vijftig. Zo bereikten we vooral mensen die normaal geen musea bezoeken. En toen ontdekten we opnieuw de kracht van verhalen: verhalen leveren telkens nieuwe verhalen op. De leden van de Surinaamse

vrouwenvereniging vertelden dat zij eigenlijk ook in die luistervoorstelling thuis hoorden. Zij hadden in Suriname tijdens de oorlog immers ook in schuilkelders gezeten. Zo vertelt een verhaal zichzelf weer door en worden er altijd weer betekenis en nieuwe verhalen aan toe gevoegd. (foto 15)

Het schaftkeetje uit 2010 bestaat nog steeds en daar reizen we telkens opnieuw de stad mee door. In 2015 vierde Rotterdam zijn 75 jaar Wederopbouw. We zijn de plekken afgegaan waar dat het meest zichtbaar is. Daar interviewden we een breed scala aan bewoners, ieder weer een uur lang, nu over die Wederopbouwtijd. Dan denk je: Dat zijn vast allemaal oudere mensen die zich die periode nog goed herinneren, en dan vooral stedenbouwers en architecten – vanwege hun beroepsinteresse. De Wederopbouw loopt officieel van 1941 tot 1968. Maar in onze optiek was het juist belangrijk ook de jongere generatie en de nieuwkomers in de stad te bevragen. Wat merken zij van de geschiedenis? Waarom voelen zij zich thuis in deze stad? Zit dat in het unieke karakter van deze stad, zit dat in de ziel van de stad, die is gevormd door de verwerking van de oorlog en de Wederopbouw? Rotterdam als stad van vooruitgang, die ruimte biedt in plaats van leegte.¹ Een stad waar je je kunt ontwikkelen en waar je aan kunt bijdragen? Bepaalt dit waarom jij er terecht komt en je er blijft hangen?"

¹ 'In de verwerking van trauma wordt de leegte ruimte', zegt Herman Meijer, bestuursvoorzitter van de Stichting Verhalenhuis Belvédère, in het essay "Wederopbouw als traumaverwerking", in het luisterboek *De ziel van de Wederopbouw*, Rotterdam: Stichting Verhalenhuis Belvédère 2016 [z.p.], en https://levedegrotestad.nl/2016/11/wederopbouw_als_traumaverwerking.html.

Het mooiste was dan ook om de verhalen van zoveel uiteenlopende mensen, culturen en tijden aan elkaar te verbinden via gemeenschappelijke onderwerpen. Een voorbeeld is de vertelling over het beeld 'De Verwoeste Stad' van Ossip Zadkine.

Frieda, een dame van in de zeventig, vertelde in de keet dat de onthulling van het beeld het meest magische moment was dat zij in haar jeugd had meegemaakt: 'Ik was 9 jaar en je voelde die saamhorigheid van de Rotterdammers – daar werd de toekomst van deze stad gemaakt'. Een jonge Kaapverdiaanse muzikant antwoordde op de vraag 'Waarom voel jij je thuis in deze stad?', dat Rotterdam voor hem het ritme, het bonken van het hart van Zadkines beeld is, dat er niet meer in zit. Vervolgens kwam Bader aan het woord, een Syrische jongen die nog maar een jaar in Nederland was en nog niet zo goed Nederlands sprak. Maar hij kon wel heel goed uitleggen dat hij door het beeld van Zadkine had begrepen dat Rotterdam net zo getroffen was als zijn eigen stad, Aleppo. Dat Rotterdam er zo uitziet als nu biedt hem hoop dat het met zijn eigen stad ook ooit weer goed komt. Mensen van verschillende generaties en culturen raken verbonden aan de hand van hun persoonlijke beleving van het beeld van Zadkine.

Met dank aan een meerjarige ondersteuning van Stichting Bevordering van Volkskracht reist de Verhalenkeet nog steeds door de stad, langs gemeenschappen voor migratieverhalen en naar allerlei straten om de burens te interviewen, om zo portretten van straten en bewoners te maken. De Verhalenkeet werkt in feite altijd: ze luistert, waardeert, verbindt en reikt tot in de haarvaten van de stad." (foto 16)

2. Surinaamse zangvogelvereniging Euromast

3. Progreso Cabo Verde, Kaapverdianse muziekinloop

4. Chinese Resurrection Power & Living Bread Ministry, Kruisvindingskeek Vreewijk

5. Rechtbank Rotterdam & het Arrondissementsparket

6. Koninklijke Roeiers Vereniging Eendracht KRVE (anno 1895) heeft het vast- en losmaken van alle zeeschepen in de haven als belangrijkste taak

7. Ontdekslam.nl, jongerenconferentie in Moskee Dar Al Hijra

8. Dames 1 van Sparta/Feyenoord Honkbal/Softbalvereniging, presentatie Rotterdam, de Zuidelingen

9. Groepsfoto van alle Zuidelingen met Hare Majesteit Koningin Beatrix, november 2010

a. Fotowandelboulevard de Zuiderlingen, tentoonstelling aan de Maashavenkade, Katendrecht

11. Fotowandelboulevard de Zuiderlingen

12. De mobiele (audio)opnamestudio van Verhalenhuis Belvédère

13. Lenie Mulder (1938) was 42 jaar oud toen een bom op haar huis viel. In de Verhalenkeet vertelde zij over hoe die dag haar leven voorgoed veranderde

14. Jong en oud luisteren samen naar het grote verhaal van Rotterdam – over het bombardement op de stad van 14 mei 1940 - verteld door ooggetuigen, de bewoners zelf

15. Surinaamse ouderengroep Tori Oso uit Noord luistert naar verhalen over de Brandgraven

16. Verhalenkeet aan het Weena voor het Groothandelsgebouw

3

Het Verhaal van de Volkskeuken eten en (migratie)verhalen delen op een thuisplek

“Een historisch maar vergeten gebouw in de wijk Katendrecht diende vanaf 2008 als tijdelijke werkplek voor onze projecten. Maar het pand zelf bleek steeds voor velen een uitnodiging tot nieuwe ontmoetingen. Ter plekke ontstond het concept van de Volkskeuken: samen eten en (migratie)verhalen delen. In de Volkskeuken van het Verhalenhuis nodigden we Rotterdammers uit hun favoriete gerechten te koken en te presenteren. Gedurende de presentatie van een driegangenmaaltijd vroegen we de gastkok de aanwezigen te vertellen over zijn of haar levensverhaal, over zijn of haar familiegeschiedenis en over de weg die naar Rotterdam heeft geleid. Zo ontstond een avondvullend programma. Aan de lange tafels kwamen als vanzelf steeds weer nieuwe verhalen boven en je ontmoette altijd iemand die je niet kende.

Rotterdam is een stad met meer dan 170 verschillende etniciteiten. Als gastkok traden bijvoorbeeld op: vormgeefster Kaire, geboren in Estland, filmer Maher uit Syrië en de Poolse ondernemster Elizabeth: allemaal elders geboren en nu Rotterdammer. Als er een Poolse gastkok kwam, nam die altijd wel zo'n vijftien Poolse Rotterdammers mee. De rest van de zaal vulde zich met allerlei mensen uit het Verhalenhuis-netwerk. Al snel kregen we veel meer aanmeldingen dan er mensen binnen konden. Er bleek een natuurlijke behoefte, of verlangen, bij mensen om 'de ander' te leren kennen. De grote, veilige huiskamer van het Verhalenhuis was hiervoor de aangewezen plek.

(foto's 17 - 20)

Inmiddels hebben ruim 48 verschillende nationaliteiten in de Volkskeuken gekookt. Eigenlijk is die keuken hét podium in het Verhalenhuis. Mensen koken, vertellen en delen daar hun levensverhalen. Wij helpen hen daarbij. De gastkoks zijn geen van allen mensen die uit zichzelf zeggen: 'Ik heb een verhaal te vertellen'. Maar iedereen hééft een verhaal dus het is de kunst om een vorm te ontwerpen waardoor mensen als het ware vanzelf gaan vertellen.

Elizabeth, geboren in Polen, zei: 'Ik wil alleen maar koken, hier heb jij mijn verhaal'. Ze legde een A4'tje op tafel. Het was al heel wat dat ze überhaupt iets op papier had gezet. Maar bij haar thuis ontdekten we dat zij echt op alle kasten en tafels ingelijste foto's had staan. Omdat we zelf al veel met familiealbums werkten, besloten we zo'n (thuis)situatie voor haar te recreëren. Op alle tafels in het Verhalenhuis, waaraan bij elkaar zo'n vijfenzeventig tot vijfentachtig

mensen konden eten, zetten we haar fotolijstjes. Met een vingercamera gingen we vervolgens op die Volkskeukenavond langs de tafels. Het publiek wilde helpen en positioneerde de fotolijstjes voor de camera. Elisabeth ging vanzelf de foto's toelichten. Na afloop straalde ze en ging ze op wolken naar huis: zij had zélf haar verhaal verteld aan de gasten.

Intussen ontwikkelden we zo, heel organisch, meer vormen van 'storytelling'. We startten ermee om persoonlijke feesten publiek te maken. Door de ruimte beschikbaar te stellen, in ruil voor een aantal gastplekken, stimuleerden we ontmoetingen van binnenuit, zoals bij een Bulgaars geboortefeest of een Somalische diplomaparty.

Het Verhalenhuis is sinds 2013 ook 'te huur' voor allerlei groepen, feestelijke gelegenheden, vergaderingen en bijeenkomsten. De Volkskeuken is daarbij een programma geworden: je krijgt in elk geval een Rotterdammer die met liefde én een verhaal voor je kookt." (foto's 21 - 23)

4

Het Verhaal van Wally & Esther over de genius loci, de geest van de plek

“Onze markante thuisbasis – sinds 1978 op de nominatie voor de sloop – bleek niet alleen een natuurlijke ontmoetingsplek maar ook een plek met een omvangrijke sociale historie. Omwonenden kwamen bij ons binnen en vertelden de verhalen daarover. Zo ontdekten we de ‘genius loci’, de geest van de plek. De belangrijkste ruimte – in 1894 al Belvédère geheten – diende ooit als grand café en tijdens de Tweede Wereldoorlog als (verboden) jazzdancing. Weer later was het een bioscoop, worstelvereniging, Griekse nachtclub én wijkmuseum. Bovenin woonde en werkte meer dan zestig jaar lang de internationaal bekende kunstenaar Wally Elenbaas met zijn Joodse vrouw, de fotografe Esther Hartog, die hier ooit samen waren ondergedoken.

Het gebouw ligt direct aan de steiger van de voormalige Heen & Weer, het beroemde veer van Katendrecht dat

honderden jaren Rotterdam verbond met Antwerpen en Parijs. Tevens was het dé plek waar migranten en passanten eeuwenlang hun eerste voet aan Rotterdamse wal zetten. De kosmopolitische uitstraling zat er letterlijk in de genen.

En zo kon het Verhalenhuis ontstaan, alleen op die plek. Dit gebeurde geheel van onderop, zonder opdrachtgevers, zonder subsidie of overheidsbemoeienis, op eigen kracht. Naar eigen inzicht en ervaring en met de energie, tijd en zin van de initiatiefnemers, vrijwilligers en bezoekers.

In 2012 kwam een einde aan deze tijdelijke werkplek. Plannen voor koopappartementen verschenen, zonder enige feeling met de historie. Om zeggenschap te krijgen over de toekomst van het vier verdiepingen tellende gebouw, bleek er geen andere mogelijkheid dan het pand als stichting in eigendom te verwerven. Samen met Deloitte en Rabobank Rotterdam ontwikkelden we daarvoor een innovatieve obligatieregeling, een vorm van financiële participatie voor particulieren. Wij gaven obligaties uit, ter waarde van 2500 euro. Fiscaal gunstig voor zowel de houders (in gedeelten aftrekbaar gedurende vijf jaar) als ook voor de stichting. We werden erkend als culturele ANBI (algemeen nut beogende instelling) die over die leningen geen belasting of schenkrecht hoeft te betalen en zo het volle bedrag kan gebruiken. Met behulp van deze opzet, het verhaal van de historie én van de toekomst als Verhalenhuis, was een eerste groep van obligatiehouders bereid ons initiatief te steunen. We noemden ze ook wel Belvédère's ‘Bende van de Zwarte Hand’, die ook in de boeken van Chris van Abkoude over Pietje Bell voorkomt. Bovenin het pand hadden we een

Prentbriefkaart met Café-restaurant Belvédère, c. 1900 –
Stadsarchief Rotterdam 4029_PBK-3307

Familie Zee. Grootvader Zee kwam in 1920 uit China naar Rotterdam en werkte daar
in het eerste Chinese restaurant van Europa. Foto familiealbum kleinzoon David Zee

enveloppe gevonden, in het handschrift van Wally Elenbaas, met het opschrift 'Aan de Bende van de Zwarte Hand'. Er zat niets in de enveloppe, maar de adressering sprak zeer tot de verbeelding... Het Verhalenhuis had een pioniersbende nodig, met geloof in de missie en de werkwijze. De 'Bende' ontstond na de eerste obligatie-uitgifte, groeide meteen en veranderde alles. Met dit geld en het grote vertrouwen dat dat wekte, waardoor Rabobank Rotterdam een hypotheek verstrekke, kon de stichting in 2013 het gebouw aankopen en een renovatieplan in gang zetten. De fundering was namelijk in de tussentijd door de voormalige eigenaar hersteld, maar daardoor was er binnen niet veel meer over gebleven dan twee pilaren en vier wanden. (foto 29)

Beetje bij beetje kon er worden hersteld, opgeknapt, gerenoveerd en verbouwd. In 2013 is het Verhalenhuis alvast open gegaan, gewoon tijdens de verbouwing. Nu, na vijf jaar opknappen en tegelijkertijd programmeren, rest nog één gedeelte: de bovenste verdieping. Het eigenaarschap over het pand geeft de stichting kracht en zelfstandigheid. De totale investering is als volgt gedragen: een derde door particulieren, een derde met behulp van een hypotheek en weer een derde uit aanvullende fondsen. Het aantal obligatiehouders groeit nog elk kwartaal: van 33 in 2013 tot nu 190. De programmastichting kon starten met behulp van Stichting DOEN én door de verhuur van de ruimtes aan groepen, voor vergaderingen, feesten en verjaardagen, waarbij ook de Volkskeuken werd ingezet. Nadat we de eerste drie jaar volledig vrijwillig hadden gewerkt, werd het Verhalenhuis vanaf 2017 opgenomen in

het Cultuurplan van de gemeente, waardoor nu een vijfde van onze omzet, vooral voor de ondersteuning van het kernteam, gedekt is. Hierdoor kon het initiatief zich gaan ontwikkelen en de nodige continuïteit krijgen. Ook enkele landelijke cultuurfondsen, zoals het Mondriaan Fonds, hielpen via concrete programmaonderdelen mee. Met de thuisbasis bedienen we momenteel zo'n 20.000 bezoekers per jaar. Daarnaast werken we graag op locatie en met grote instellingen en instituten samen waardoor we nog veel meer mensen bereiken. Niet alleen binnen de grenzen van de stad, ook veel gezelschappen en organisaties van buiten de stad, zowel nationaal en internationaal bezoeken ons om zich door het verhaal en de werkwijze van Belvédère te laten inspireren. We hopen zo de visie van het Verhalenhuis verder te brengen. De kracht ligt naar onze mening in de werkwijze: vanuit de inhoud en telkens op een intuïtieve manier de volgende stappen nemen – procesgericht. En misschien wel het belangrijkste is dat we altijd veel ruimte laten voor de reacties en de inbreng van mensen om ons heen: bezoekers, bewoners, vrijwilligers. Juist dit samenvallen zorgt voor energie en verbinding.

Door zijn veelzijdige sociale historie bleek het Verhalenhuis een plek waar letterlijk iedereen zich thuis voelt. Wij refereren aan de genius loci. Ook het 'niet af' zijn levert hieraan een belangrijke bijdrage. Velen voelen zich aangesproken en uitgenodigd om mee te helpen. Iedereen kan hier iets bijdragen en van betekenis zijn. Nu rest alleen de bovenste verdieping nog.

Kunstenaar Wally Elenbaas overleed in mei 2008. Hij was fotograaf en graficus en had vanaf 1942 bovenin het gebouw

gewoond en gewerkt. Hij was er terechtgekomen vanwege zijn Joodse vrouw Esther Hartog. Ze hielpen tijdens de Tweede Wereldoorlog samen Joodse kinderen verbergen en als graficus was Wally goed in het vervalsen van persoonsbewijzen. Op een gegeven moment moesten zij zichzelf ook verbergen en zo kwamen hij en Esther op Katendrecht terecht, in een pand waar een brandbom op was gevallen en dat geheel was dichtgetimmerd. Nu had Katendrecht tijdens de oorlog een bijzondere status. De Duitsers mochten er niet komen vanwege de ziektes die ze bij de meisjes zouden kunnen oplopen. Bij de ingang van Katendrecht stond dan ook een groot bord 'Voor Duitsers Verboden', waardoor er veel kon plaatsvinden wat niet mocht. Zo kwam het stel dus op Katendrecht terecht. Buren zorgden er gedurende de oorlogsjaren voor dat

Wally Elenbaas en Esther Hartog, in hun woning boven Belvédère.
Foto Hans van den Bogaard, 1994, archief Elenbaas/RKD

Esther verborgen bleef. Wally ging met hen op strooptocht naar eten in de pakhuizen. Zij hebben Katendrecht nooit meer verlaten. Esther heeft de oorlog overleefd, terwijl haar hele familie werd vermoord. Uiteindelijk is ze 93 jaar geworden. Wally Elenbaas overleed in 2008 op 96-jarige leeftijd. Het Nederlands Fotomuseum heeft uit de nalatenschap alle fotonegatieven ontvangen. Het grafisch werk is aangekocht en verspreid over musea als Museum Boijmans Van Beuningen, Stedelijk Museum Amsterdam en Gemeentemuseum Den Haag maar ook het Albertina in Wenen en het MoMa in New York.

De woning waar het echtpaar 66 jaar woonde, op de tweede en derde verdieping van het Verhalenhuis, bevat de sporen, de verhalen en vooral de inspiratie die het echtpaar dreef. In hun geest zal de woning worden opgeknapt. We maken er het Elenbaas Huismuseum van, dat naast het verhaal van het echtpaar ook de geschiedenis van de rest van het pand en van de hele wijk Katendrecht permanent zichtbaar zal maken. (foto 30)

Ook nu besteden we af en toe al aandacht aan hun verhaal, in de vorm van een expositie. Dat begon met de tentoonstelling *De honderd gezichten van Esther Hartog*, met foto's die Wally bij leven van zijn vrouw maakte. Daarna volgde een expositie met zijn grafisch werk. We vroegen de bezoekers die langskwamen – veelal in groepen – na afloop ons te adviseren: welke werken zou het Verhalenhuis moeten aanschaffen om het verhaal van Wally en Esther te kunnen laten zien? De bezoekers werden adviseurs. Zo gingen mensen ook echt kijken en werden ze een beetje mede-eigenaar gemaakt van het Verhalenhuis." (foto 31)

5

Het Verhaal van Dick & Jan erfgoed en betekenis geven

“Een belangrijke vorm van vertelkunst voor het Verhalenhuis zijn de participatieve tentoonstellingen, op locatie of in het huis zelf. We beschouwen tentoonstellingen als ‘werkexposities’ oftewel ‘werk in uitvoering’. Verhalen vormen immers altijd de start voor meer. Elke drie maanden is er op de aparte expositievloer in het Verhalenhuis een nieuwe tentoonstelling. Die gaat altijd over Rotterdammers en we maken ze altijd met hen samen. Soms doet er één Rotterdammer mee, soms wel honderd. We maken veel gebruik van familiealbums, persoonlijke voorwerpen en levensverhalen. Daarbij maken we altijd de verbinding met een museum of erfgoedcollectie.

Een hele bijzondere en intense samenwerking is ontstaan met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). De schilder Dolf Henkes (1903-1989) woonde en werkte praktisch zijn hele leven direct naast het pand van het Verhalenhuis. Bij zijn overlijden liet hij zijn

overgebleven werken, zo'n 3500 stuks, na aan de staat. Deze bevinden zich in het depot van de RCE in Rijswijk. Henkes schilderde vooral de wereld direct om zich heen, van haven en oorlog tot en met migranten in de aankomstwijk Katendrecht. Qua inhoud vormen deze werken een spiegel voor de hedendaagse stad. Ze zijn daarmee een rijke bron om verhalen zichtbaar te maken en persoonlijke verhalen van mensen van nu op te tillen. Zo ontstond het idee om een 'expositiefeuilleton' te gaan maken aan de hand van de werken van Henkes. Oftewel een tentoonstellingsreeks, waarbij elke tentoonstelling een vervolg krijgt aan de hand van de verhalen die 'binnenkomen'. De mensen uit de stad van nu vervullen de hoofdrol – ze voelen zich gezien en verbonden. De collectie geeft als het ware magie aan de persoonlijke verhalen. Maar door de toevoeging van die persoonlijke verhalen krijgt de collectie voor de RCE ook veel meer betekenis. Dit is een totaal nieuwe werkwijze: werken vanuit de mensen en niet vanuit een collectie. De Rijksdienst weet hierdoor nooit lang van te voren wat de bruiklenen voor de volgende tentoonstelling gaan worden. Dat vergt een andere, flexibele werkwijze gebaseerd op wederzijds vertrouwen, nieuwsgierigheid én plezier.

Een voorbeeld van een tentoonstelling uit de reeks: er kwam een buurman langs, Dick, een geboren en getogen Kapenees. Hij bracht een dia en vertelde: 'Ik heb gehoord dat jullie een tentoonstelling hebben van Dolf Henkes. Op mijn tiende ben ik door Henkes geschilderd, maar waar het werk is gebleven, daar heb ik geen idee van.' We realiseerden ons dat Katendrechtse er inderdaad geen

weet van hebben hoezeer hun voormalige buurman of wijkgenoot bij de RCE in Rijswijk op handen gedragen wordt. Zo ontstond het idee om Katendrechtse met een bus mee te nemen op excursie naar de RCE.

Niet iedereen ging op deze uitnodiging in, want, zo zei Dick: 'daar voel ik me niet thuis'. Tijdens het bezoek in Rijswijk stuitte we in het depot plots op het schilderij *Twee Katendrechtse Jongens*, het beeld van Dicks dia maar in het echt zoveel mooier.

Bij nazaten gevonden tekening van Henkes in het gastenboek van vrm. restaurant Akropolis, Rotterdam, 1965

Bij terugkomst lieten we Dick foto's van onze ontdekking zien, hetgeen hem duidelijk emotioneerde. Zo ontstond de volgende tentoonstelling: *De Verhalen van Onze Straat*. *Twee Katendrechtse Jongens* werd het belangrijkste werk in deze expositie, twee Katendrechtse jongens die Dick en Jan heten en van wie Dick nog in dezelfde straat woont als toen. Daarop aansluitend startte het Centrum Beeldende Kunst (CBK) Rotterdam een traject om muurschilderingen te renoveren in Katendrecht. Twee ornamentlijsten waren tot dan toe oningevuld gebleven. Samen met bewoners en het CBK werd er al snel – door het verhaal van Dick en Jan – voor gekozen om een ervan te vullen met het werk *Twee Katendrechtse Jongens*. Atelier Leo Mineur bracht een uitvergroting van negen meter hoog aan op een van de gevels. Zo kunnen de verhalen uit het Henkes-feuilleton ook weer nieuwe verhalen opleveren. In het expositiefeuilleton komen trouwens ook steeds weer onbekende werken van Dolf Henkes bij particuliere eigenaren tevoorschijn.

Essentieel voor de laagdrempeligheid van de expositieruimte is dat het niet een museum nabootst, maar een gebruikruimte is en blijft. Het Verhalenhuis is een huis waar mensen aankomen, weer weggaan, ontmoetingen hebben en vooral hun eigen activiteiten en bezigheden kunnen uitvoeren en daarbij lering of inspiratie krijgen door de omgeving of setting. We noemen dit verbinden ook wel 'onzichtbaar regisseren'. We faciliteren de mensen altijd met onze missie voor ogen: de ontmoeting met de ander en het andere. Mensen krijgen – in het klein of in het groot – de sfeer, de openheid, de gastvrijheid, de geschiedenis en de persoonlijke verhalen mee."

Dick bij de opening van de tentoonstelling *De verhalen van onze straat* (2015)

Leo Mineur brengt een vergrote kopie van Henkes' *Twee Katendrechtse jongens* aan binnen een ornamentlijst aan de Katendrechtsestraat (2017)

17. Gastkoks Eunice Wilkerson en Anamarië Christiaan (Rotterdam/Curaçao)

18. Gastkok Maher Al Sabbagh (Rotterdam/Damascus, Syrie)

Gastkok Elizabeth Kondratowicz (Rotterdam/Poznan, Polen)

19. Gastkoks in de Volkskeuken van Rabiaa Bouhaloul (Zaio, Marokko/Rotterdam)

20. Gastkok Rita Osazuwa Onaghino (Rotterdam-Zuid/Benin City, Nigeria), begint thuis

21. Somalisch diplomafeest

22. Volkskeukenavond van Maher Al Sabbagh (Rotterdam/Damascus, Syrië)

23. Bulgars geboortefeest

24. Meester Yip met zijn dochter Shu Ming bereiden hun expositie voor

25. De echtgenote van Meester Yip vertelt bezoekers over de familiegeschiedenis

26. Leerlingen van ISK de Hef op bezoek bij de tentoonstelling Meester Yip

28. ISK-leerlingen ontmoeten tijdens het vak Vertelkunst 'oude Rotterdammers', hier Yin Kohar, die in 1968 uit Soerabaja, Indonesië, naar Nederland vluchtte

29. Bij aankoop in 2012 was er van het gebouw weinig origineel meer overa

30. Bezoekers luisteren naar het verhaal van fotografenpaar Wally Elenbaas en Esther Harvog in hun voormalige woning op de derde verdieping

31. Leerlingen adviseren over de toekomstige collectie Wally Elenbaas van het Verhalenhuis

32. De Joodse Volkskeuken van Annelies van Mechelen-Knetemann en Sharon Oranje

6

Het Verhaal van Schifrah verhalen met impact

“Als je goed luistert, alert blijft en verbindingen legt, kunnen ogenschijnlijk kleine verhalen grote impact krijgen.

Via de Rijksdienst hadden we ook het persoonlijk archief van Henkes voor een tentoonstelling in bruikleen gekregen. Een week voordat de tentoonstelling open ging, kwam een klein, persoonlijk briefje tevoorschijn, nog opgevouwen in een notitieboekje. Het bleek een schrijven uit 1942 van een bevriend Joods echtpaar aan de schilder Henkes. Daar stond in:

Beste Dolf, je zult waarschijnlijk wel al hebben gehoord, dat de volgende week een aanvang wordt gemaakt met het wegsturen van de Rotterdamse joden tussen 15 en 50 jaar. Aangezien de oproeptermijn is ingekort van oorspronkelijk een week tot thans 24 uur, is er dan geen gelegenheid meer om afscheid te nemen... Als je dus komende week eens een avondje langs wilt komen, zouden we dat wel prettig vinden... Als jullie komen, wil je dan een beetje vet meebrengen, als je kunt missen? We willen ons de laatste dagen nog eens goed voeden. Verder is hier geen nieuws, dus tot kijk en het beste. Maurits van Thijn.

Dit document konden we niet zonder meer in de introductietentoonstelling over Dolf Henkes en zijn familie opnemen. We stopten het briefje weer terug in het schriftje, ervan overtuigd dat er vast wel een moment zou komen dat we hier iets mee konden doen.

IN THIJN
Schiedam 26 juli 1942
Loods 24 - West

Beste Dolf!

Je zult waarschijnlijk wel al hebben geleerd, dat de volgende week (dus morgen) een aanvang wordt gemaakt met het weghalen van de Rotterdamse Joden. Hieraan 15 en 20 jaar. Volgens de oproepingen is ingedacht nog overnamelijk een week. Dat kan 24 uur, is er dan geen gelegenheid meer om afscheid te nemen. Als je dus komende week eens een anderzijds lange wilt komen, zonder me dat met plechtig vinden. Het loopen bij Haris en Jan mag eens te spreken. Maar je weet wel de hoop bij ons wel te hoog zijn, is 't niet?

Als jullie ten minste allen komen, wil je dan een beetje met meekomen, als je kunt missen? Als willen wij de laatste dagen nog eens goed vieren. Verder is het geen nieuws, dus heb ik er niet veel te melden.

Maurits

Briefje van Maurits van Thijn aan Dolf Henkes, 26 juli 1942, archief RCE

Jeugdfoto van Clara van Thijn, geboren 1940

Enkele dagen na de opening van de tentoonstelling stond er een vrouw in het Verhalenhuis en die zei: 'Ik heb in de krant gelezen dat jullie het archief van Henkes tentoonstellen en ik ben op zoek naar documenten van een goede vriendin uit Amerika'. Op de een of andere manier wisten we meteen dat het iets met dat briefje te maken had. Het briefje bleek een geheime afspraak van de schilder met het Joodse echtpaar, om hun dochtertje van twee jaar te redden van de trein, het eerste transport naar Westerbork in 1942. Dolf Henkes heeft Clara Schifrah van Thijn, 2 jaar oud, bij het verzamelpunt Loods 24 in Rotterdam weten weg te halen. Haar ouders moesten met de trein mee en zijn vermoord in Auschwitz. Dolf vond uiteindelijk een pleeggezin in Schiedam dat Clara wilde opnemen. Toen het meisje twaalf jaar was, emigreerde het pleeggezin naar Amerika. Clara werd door haar nieuwe ouders Sonja genoemd, en men heeft haar pas op zevenveertigjarige leeftijd – na een openbare oproep van Dolf Henkes in de krant: 'Waar is Claartje gebleven?' – verteld dat ze Joods was en wie haar biologische ouders waren.

Nu had Henkes over zijn zoektocht naar een onderduiklocatie voor Claartje een schilderij gemaakt van een adres bij een vriend in Groningen, getiteld *Boerderij Schapedoorn*. Daar zat Clara enkele dagen voordat ze – tot verdriet van Henkes – weer weg moest en uiteindelijk bij een pleeggezin in Schiedam terechtkwam. Het schilderij bleek bij navraag op dat moment op de kamer van minister Bussemaker te hangen, zij had juist dit werk uit de RCE-collectie uitgekozen. Het betreffende schilderij, het briefje en het contact met Amerika vormden samen de ingrediënten voor de volgende expositieaflevering: *Het verhaal van Schifrah* (2015).

Sonja Dubois, voorheen Clara van Thijn, samen met OCW-minister Jet Bussemaker in 2015, met schilderij *Schapedoorn* (1943) door Dolf Henkes.

Clara Schifrah van Thijn heet nu Sonja Dubois en woont in Tennessee, Amerika. Voor haar was dit erfgoed van Dolf Henkes bij de RCE van grote betekenis in haar bestaan – voor wie zij is en voor de zoektocht naar haar identiteit. Clara of Sonja kwam naar Rotterdam, en er kwam in een mum van tijd een indrukwekkende tentoonstelling. Zowel Sonja als de minister waren bij de opening. Ook burgemeester Aboutaleb kwam luisteren naar haar verhaal. Op 4 mei, tijdens de dodenherdenking in de Laurenskerk in Rotterdam, vertelde de burgemeester vervolgens dat verhaal weer door aan alle aanwezigen. Zo kreeg een aanvankelijk klein briefje, gevonden in januari, een verhaal met grote afloop, nog geen drie maanden later.

Als je met en vanuit mensen werkt, is het belangrijk dat je snel kunt reageren en handelen. Mensen willen binnen overzichtelijke tijd hun verhaal terugzien of terugkrijgen. Voor aanvullende bruiklenen kan simpelweg geen periode van maanden of zelfs een jaar worden uitgetrokken. De RCE heeft in het expositiefeuilleton in dit opzicht een rol van betekenis gespeeld. Daarnaast hebben we via deze tentoonstelling verbinding gekregen met de Joodse gemeenschap in de stad. Inmiddels is het Verhalenhuis, ook door de geschiedenis van Wally en Esther, een plek waar men thuishoort, waar het verhaal zichtbaar gemaakt kan worden. Waar niet alleen de pijn van de Joodse geschiedenis in de stad uit de oorlog verteld kan worden, maar waar ook de rijke Joodse cultuur verkend en beleefd kan worden door middel van muziek, eten en verhalen. (foto 32)

Ook is het Verhalenhuis partner in een bijzondere pilot geworden. Samen met Feyenoord, RADAR (Rotterdams bureau voor gelijke behandeling) en de Anne Frank Stichting ontwikkelden we een traject rondom Feyenoorders met een stadionverbod. Fans die vanwege het roepen van anti-Joodse leuzen niet meer het stadion mogen betreden, krijgen een dag lang ontmoetingen met Joodse Rotterdammers. Ze beginnen in het Verhalenhuis waar eerst wordt verkend wie zij zelf zijn, wie hun vader en hun moeder zijn en wat ze willen vertellen over hun liefde voor Feyenoord en de reden van het stadionverbod. Doordat eerst naar hun verhaal geluisterd wordt beginnen ze toch anders aan zo'n ontmoetingenreeks. Met dit traject hopen we klein maar met impact bij te dragen – van binnenuit."

Joods project met Feyenoord en Anne Frank Stichting (2016)

7

Het Verhaal van Meester Yip vertelkunst als lesprogramma

"Een van de verhalen in Henkes' expositiefeuilleton had een Chinese achtergrond – niet zo gek als je bedenkt dat de wijk Katendrecht ooit het eerste Chinatown van Europa vormde. Bezoekster Shu Ming Cheung vertelde: 'Mijn vader is net verhuisd naar het bejaardenhuis hier in het centrum en niemand weet eigenlijk wie hij is of is nieuwsgierig naar zijn achtergrond. Hij is veertig jaar lang operaleider geweest van een Chinees operagezelschap, in China maar ook hier in Rotterdam. Elke week repeteerden zo'n 40 à 50 mensen met elkaar op dezelfde plek in de stad. Ik wil hem graag eren door het verhaal van mijn vader zichtbaar te maken.'

Via snelle research bij de RCE bleek dat Dolf Henkes ook veel van de Chinese wereld om zich heen had geschilderd. Een van zijn werken heet *Chinees Theater* en blijkt een Chinese operavoorstelling weer te geven. Die kregen we met een aantal andere Chinese werken van Henkes in bruikleen. Samen met Shu Ming maakten we

daarop de tentoonstelling *Mijn vader, Mr. Yip* – over de wederkerige liefde van een Chinese vader en een Nederlandse dochter. De tentoonstelling verhaalde over haar vaders jeugd in China, zijn vlucht voor Mao in de jaren vijftig, over zijn pioniersrol in het restaurantwezen in Nederland en over zijn operaleiderschap. Alles geplaatst in de context van de geschiedenis van Chinezen in Nederland en Rotterdam. (foto's 24 - 26)

Intussen hadden we een ISK (internationale schakelklas)² met een docent ontmoet, die we hadden uitgenodigd het Verhalenhuis te bezoeken. De jongeren, allen tussen de 12 en 17 jaar en net een of twee jaar in Nederland, herkenden veel in het (migratie)verhaal van meester Yip, ook al was dat meer dan zestig jaar geleden. Toen we de leerlingen vroegen of zij zelf wilden vertellen wie ze waren, zo mogelijk aan de hand van een foto, bleek dat ze zich nog niet eerder op zo'n manier aan hun de klasgenoten hadden voorgesteld: zij vertelden over hun geboorteplek, over hun ouders en hun dag van landverhuizing. Ze zouden eigenlijk om drie uur naar huis gaan, maar ze bleven tot half vijf want iedereen móest deze middag gewoonweg aan de beurt komen. Op dat moment realiseerden we ons hoeveel behoefte er voor ISK-leerlingen is om elkaar beter te leren kennen via elkaars persoonlijke verhaal, in een veilige, positieve omgeving. Vorig jaar ontwikkelde Joran Koster daarom voor zijn afstuderen aan de opleiding 'Docent Beeldende Kunst en Vormgeving' van de Willem de Kooning Academie bij ons het vak 'Vertelkunst voor de

Internationale Schakelklas'. Zo geven we sindsdien aan ISK-groepen vier lessen op school en vier lessen in het Verhalenhuis. Hierin is ook altijd de ontmoeting tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers verweven. Maar we bieden alle scholen – van basisscholen, middelbaar tot en met voortgezet onderwijs – vooral ook 'vertelkunst' op maat aan, op zoek naar de wensen en behoeften van de onderwijsgroepen zelf." (foto's 27 - 28)

Chinees theater,
Dolf Henkes 1965-1968.
Olieverf op paneel
52,5 x 33,5 cm

² De Internationale Schakelklassen heten sinds 2016 'eersteopvangschool' – voor leerplichtige leerlingen voor wie Nederlands een vreemde taal is.

8

Het Verhaal van Kamen & Daniël samenwerking als vertrekpunt

“Toen we net waren begonnen aan de zoektocht naar geld en naar partners die ons konden helpen het pand te verwerven, kwamen wij conservator Nicole van Dijk van Museum Rotterdam tegen. Het museum was op zoek naar het erfgoed van de nieuwste Rotterdammers. In 2012 waren dat vooral Bulgaren en Polen. Nicole zocht een bouwproject om van dichtbij te volgen. Nu kenden wij wel een aantal Rotterdamse Bulgaren met wie wij vaker een project deden of een tentoonstelling bouwden. Als wij deze Bulgaarse bouwvakkers in ons pand konden laten klussen van een budget dat wij van Museum Rotterdam zouden krijgen, dan konden wij voor het museum het erfgoed en het verhaal van deze nieuwste Rotterdammers vastleggen en zo bijdragen aan een tentoonstelling. Dit werd een samenwerking van betekenis. De Bulgaarse gemeenschap verkenden we allereerst weer via groepsportretten. Tegelijkertijd stripten zij de ruimtes van het Verhalenhuis. Het was intussen kerst en

het Verhalenhuis in wording had de uitstraling van een stal, in feite. We vroegen daarom Paul van der Laar, directeur van Museum Rotterdam, om het kerstverhaal hier te komen voordragen. We hingen wat kerstbomen in de lucht en we vroegen de Bulgaarse bouwvakkers Kamen en Daniel, als letterlijk 'de Wijzen uit het Oosten', om in het verhaal mee te doen. Er ontstond vertrouwen, plezier en een grote betrokkenheid. Uiteindelijk kwam er vanuit Museum Rotterdam de vraag: 'Maar wat kunnen we hieruit nou als objecten aan onze collectie toevoegen?'.

Wij vroegen ons dan ook af wat het meest zichtbare van de Bulgaarse gemeenschap in de stad was; zoveel spullen leken ze niet uit Bulgarije te hebben meegenomen. De eerste gedachte betrof de bestelwagens met Bulgaarse kentekenplaten in het straatbeeld. Maar bovenal wilden we eigenlijk de context van mogelijke objecten, het verhaal oftewel hun migratie en de noodzaak daarvan kunnen begrijpen. We besloten een aantal dagen met hen mee te reizen, letterlijk met hen in de bestelbus mee terug naar Bulgarije. Want waarom willen Bulgaren naar Nederland? Wat laten ze dan achter en wat nemen ze mee hiernaar toe? Vijf dagen gingen we op ontdekkingsstocht, we praatten en aten samen, bezochten familie, vrienden en plekken van betekenis voor hen. We ontmoetten etnische Bulgaren, Bulgaarse Turken en Roma. We beleefden hun culturele tradities, zoals het rozen plukken en het Rozenfestival met z'n vele soorten dansen. Maar ook zagen we met eigen ogen direct dat de Val van de Muur daar zeker geen bloei had gebracht. Zo beleefden we de enorme kloof tussen arm en rijk, ontstaan met de vrijheid na de omwenteling in 1989.

Uiteindelijk hebben we Museum Rotterdam aanbevolen om de Bulgaarse bus in de collectie op te nemen. De bus werd ook onderdeel van de tentoonstelling *Echte Rotterdammers*, in Las Palmas. Als bezoeker kon je ook even de Bulgaarse bus ervaren. Je kon instappen en kreeg dan via een film het persoonlijke verhaal van Kamen en Daniël te zien. In het Verhalenhuis presenteerden we later een verdieping van het verhaal van deze Rotterdamse bouwvakkers. Er was een expositie en ook een programma. Godfried Engbersen, hoogleraar sociologie aan de EUR, presenteerde zijn onderzoek naar Oost-Europese arbeidsmigranten, dat wij aan drie persoonlijke verhalen verbonden. Kamen, Daniël en hun gemeenschap zijn nog steeds op allerlei manieren betrokken bij het Verhalenhuis. Ze vierden er hun feesten, zijn af en toe vrijwilliger en komen ook graag wanneer we ze uitnodigen voor andere kennismakingen. Zij vormen voor ons een sleutel tot de Bulgaarse gemeenschap in de stad."(foto's 33 - 39)

9

Het Verhaal van Mijn Afrikaanse Oma materieel en immaterieel erfgoed verbinden

“Vanaf de start zijn wij op zoek gegaan naar samenwerking. Samenwerking met groot en klein, met professioneel en amateur, met bewoners en werkers. In eerste instantie was dat uit nood geboren, want er was gewoon geen geld voor programma's. Wat vooral belangrijk is, is dat het de samenwerking is waardoor betekenis ontstaat. Betekenisgeving doe je samen met partijen, met mensen – dát geeft die betekenis.

Zo verbonden we immaterieel met materieel erfgoed op een tentoonstelling in samenwerking met het Wereldmuseum Rotterdam. In 2016 wilde het museum zijn Afrika-collectie presenteren aan de stad. Conservator Paul Faber stelde de tentoonstelling *Afrika010* samen. Aan ons het verzoek om de Afrikaanse Rotterdammers op te zoeken en te betrekken. Door middel van ons groepsportretten-proces hebben we toen eerst deze wereld verkend en zichtbaar gemaakt. Al

snel kwamen tien uiteenlopende gemeenschappen met Afrikaanse roots naar voren, die wij op de foto zetten. In het Wereldmuseum werden de groepsportretten geëxposeerd, wat maakte dat vele Afrikaanse Rotterdammers aanwezig waren bij de opening. Belangrijk voor ons is dan wel om de relatie verder te brengen.

In het Verhalenhuis maakten wij zelf de tentoonstelling *Mijn Afrikaanse oma*. In de internationale schakelklassen van scholengemeenschap De Hef op Rotterdam Zuid, waar we al langer mee werken, zaten vele Afrikaanse jongeren. Zo waren er twee tienermeiden uit Nigeria, nog niet zo lang geleden in Rotterdam beland. Hun oma, die hen daar als een moeder had opgevoed, was zojuist overleden. Zij kwamen te wonen bij hun vader die even daarvoor met een Antilliaanse Rotterdamse getrouwd was. De tentoonstelling *Mijn Afrikaanse Oma* was geïnspireerd op het leven van deze familie, als een ode aan de oma. De meiden hadden kleding en sieraden van hun oma geërfd. Die mochten wij als bruikleen laten zien en konden zo eigentijds refereren aan de historische opstelling even verderop, in het Wereldmuseum. Ook kwamen er in het Verhalenhuis een aantal bruiklenen uit hun geboortestad Ibadan uit de collectie van het Wereldmuseum te liggen, naast die persoonlijke objecten. De familie Akinwale kreeg door deze verbinding een heldere plek in Rotterdam, in de nieuwe geschiedenis van de stad en in feite in een collectie. Opeens waren ze heel duidelijk verbonden aan hun nieuwe thuis, Rotterdam. Musea en erfgoedcollecties kunnen een verbindende functie van betekenis vervullen.” (foto's 40 - 42)

33. De start van de verbouwing in 2013: Bulgaarse Rotterdammers aan het werk in Belvédère

34. Kerstviering 2012. Paul van de Laar, directeur Museum Rotterdam, leest het verhaal van de Vierde Wijze, de Bulgaarse bouwvakkers zijn de Wijzen uit het Oosten

35. De Bulgaarse bus op de tentoonstelling Echte Rotterdammers in Museum Rotterdam

38. De Bulgaarse familie van Daniël bekijkt de expositie van hun eigen verhaal

39. Viering van de eerste verjaardag om een Bulgaars kind voorspoed mee te geven

40. Groepsfoto J&K De Heij voor de tentoonstelling Afrika 010 in het Wereldmuseum

41. Expositie *Mijn Afrikaanse Oma* in Verhalenhuis Belvédère. De familie Akinwole (Rotterdam/Ibadan, Nigeria) bekijkt de orakelschaal uit Ibadan, bruikleen Wereldmuseum

42. De Volkskeuken van de familie Akinwale (Rotterdam/Ibadan, Nigeria)

43. De eerste schrijver op de vlucht arriveert in het Verhalenhuis: Adnan Alaoda uit Syrië

44. Adnan tijdens eerste *Al Rewaq*, met zangeres Gabby Bakker en muzikant Andreas Suntrop

45. Sociale media onder de Syrische gemeenschap bij *Al Rewaq* in het Verhalenhuis

46. Bezoekers bij maandelijkse Al Rewaq; hier nieuwkomers uit AZC Beverwaard

47. Het programma Al Rewaq eindigt veelal met het samen (leren) dansen van de Deblke

48. De Belvédère expositievloer, iedere drie maanden een nieuwe tentoonstelling, maar altijd met Perzische tapijten en zitgelegenheid

10

Het Verhaal van Adnan een gastenverblijf als verbinding naar nieuwe gemeenschappen

“Op de bovenste verdieping van het Verhalenhuis verbouwden we intussen de zolder om tot een gastenverblijf, een ‘boarding house’ zoals er vroeger in de wijk Katendrecht zoveel van waren. Het pension is veelal de eerste plek waar migranten verblijven, om vandaaruit de nieuwe stad of aankomstplek te leren kennen. Via ICORN, een internationale organisatie voor vluchtsteden waar we speciaal bij waren aangesloten, zijn we met onze eerste ‘vluchtschrijver’ in contact gekomen. ICORN ondersteunt buitenlandse schrijvers en dichters die in eigen land worden bedreigd en vervolgd. De gastschrijver bieden we via het pension een jaar lang een veilige woon- en werkplek. De eerste schrijver was Adnan Alaoda, uit Syrië. Pas toen hij hier al was, ontdekten we dat hij in Syrië een zeer bekende schrijver van televisie, theater, liedteksten en poëzie is. (foto 43)

Tijdens zijn verblijf in Rotterdam wilde hij graag de ontmoeting stimuleren tussen en met de laatste nieuwkomers, de Syrische gemeenschap in de stad. Samen organiseerden we maandelijks het programma *Al Rewaq*. Een soort salon waarbij Syrische en Rotterdamse dichters, schrijvers en muzikanten optreden en elkaar ontmoeten. Elke eerste zondagmiddag van de maand nodigde Adnan zijn vrienden uit, Syrische professionele podiumkunstenars die momenteel vanwege de oorlog in een diaspora leven en vanuit Wenen, Parijs, Dubai of zelfs Amerika naar Nederland komen.

Vanaf de start kwamen op deze middagen ook veel, heel veel Syrische nieuwe Rotterdammers. Het werd een plek waar mensen elkaar via muziek, dans en poëzie terugvonden. Het gezamenlijk beleven van hun cultuur en erfgoed was aanvankelijk het belangrijkste. Maar wij zorgden ervoor dat ze daarbij ook Rotterdammers ontmoetten, niet alleen kunstenaars en artiesten maar ook mensen van de Erasmus Universiteit of van Museum Boijmans en gewoon geïnteresseerde bewoners. Zo presenteerde Alexandra van Dongen, conservator bij Museum Boijmans, aan alle Syrische en Nederlandse bezoekers een unieke vondst die ze bij een kunsthistorisch onderzoek had gedaan. Op een middeleeuws schilderij van Jan van Eyck uit circa 1425 – een van de topstukken van het museum – had ze een Syrische apothekerspot ontdekt, vervaardigd in Damascus. Tijdens het *Al Rewaq*-programma kon ze aan de Syrische vluchtelingen duidelijk maken dat ook het Syrische culturele erfgoed prominent aanwezig is in Rotterdam en dat de historische banden tussen Syrië en Nederland al vele

eeuwen oud zijn. Deze vertelling maakte veel emoties los: herkenning, trots en een vertrouwd gevoel van saamhorigheid.

Elke editie van *Al Rewaq* eindigde bovendien met een gezamenlijke Syrische maaltijd én met spontaan dansen. ‘Tijdens het dansen van de *Debke* vergeet ik alles’, zegt Adnan. Esseline van de Sande beschreef het belang van het opgaan in en delen van het Syrische culturele erfgoed hier als tegengif, of welhaast als medicijn. Esseline is programmamaakster, sociaal veranderekundige en adviseur op het terrein van interculturele diversiteit in Nederland en het Midden-Oosten. Een jaar lang volgde ze *Al Rewaq* en Adnan Alaoda in het Verhalenhuis en schreef er voor het Verhalenhuis een essay over. *Hier is daar, daar is hier*,³ over de betekenis van verhalenhuizen hier en in het oude Damascus, sluit ze af met een blik op de toekomst. Ze ziet dan een Verhalenkeet in Damascus, in het jaar 2040. En ze mijmert over ‘de vele verschillende verhalenhuizen, op vele verschillende plekken op de wereld. Over de kracht van verhalen in de omgang met verschil. Er valt over en weer zoveel van elkaar te leren.’

Zo zie je hoe een gastenverblijf een verbinding is naar nieuwe gemeenschappen, een deur die altijd open staat. Maar eigenlijk is het hele Bèlvèdere zo’n gastvrije plek: wij willen aan alle mogelijke mensen in de wijk en de stad een permanente handreiking doen om bij ons zichzelf te zijn en zich met anderen te verbinden.” (foto’s 44 - 47)

³Esseline van der Sande. *Hier is daar, daar is hier. Verhalenhuis als vrijplaats*. Rotterdam: 2017.

Over de makers

Linda Malherbe

(Rotterdam, 1969) is als sociaal cultureel ontwerper gespecialiseerd in participatie in kunst en cultuur. Ze studeerde Culturele en Maatschappelijke Vorming aan de Hogeschool Rotterdam en is initiatiefnemer en curator van onder meer de (participatieve) evenementen c.q. tentoonstellingen *De Wereld van Witte de With* (edities 1999 en 2000) en *Match! Sporthelden en fotografen in Rotterdam in de Kunsthal* (2006).

Joop Reijngoud (1955) is documentair en sociaal fotograaf. Hij is autodidact. Het dagelijks leven in de stad is zijn voornaamste aandachtsgebied. Hij publiceerde vele boekuitgaven, waaronder *Rotterdam Herzien = Rotterdam Revisited*, fotografie Cas Oorthuys / Joop Reijngoud (Rotterdam: Donner Boeken 1995) en *Reijngouds Rotterdam* (Groede: DuoDuo 2007).

Sinds 2008 maken Malherbe en Reijngoud samen series groepsportretten en beeldverhalen om mensen en gemeenschappen in de samenleving zichtbaar te maken. Dit resulteerde in publicaties en bijbehorende (participatieve) tentoonstellingen als *Rotterdam, de Zuiderlingen* (2008), *'Chinees Meisje' de operawandeling* (2009), *Panorama Rozenburg* (2010), *AFF! Afrikaander Fotofestival* (2011) en *Rotterdam Noorderlingen* (2013).

In 2013 richtten zij samen met sociaal geograaf **Els Desmet** (1970) Verhalenhuis Belvédère op. Hiervoor ontvingen zij de City Labo Prijs Antwerpen, de drs. H.H. Horsting-prijs (Historisch Genootschap Rotterdamum) en de Laurenspenning van de stad Rotterdam.

Nawoord

door Michiel Schwarz*

Verhalen zijn van mensen. Ze verbinden mensen met elkaar en met de plekken waar die verhalen plaatsvinden. Dat, bovenal, is wat spreekt uit de tien verhalen die door Linda Malherbe zijn verwoord. Ze vertelt het verhaal van Verhalenhuis Belvédère aan de hand van de personages en hun leefwerelden – Wally en Esther, Meester Yip, de Afrikaanse Oma, de Rotterdamse ‘Zuiderlingen’ en ‘Noorderlingen’. Hun levensverhalen staan niet los van elkaar, maar zijn draden die samen een weefsel vormen. Zo wordt, al vertellende, een beeld geschetst van wat het Verhalenhuis doet en welke rol het speelt in de stad; hoe het samen met mensen en gemeenschappen oude betekenissen tot leven brengt en nieuwe schept.

Welke draad we ook volgen, het Verhalenhuis is veel meer dan een huis waar verhalen worden verteld. Het is, in de woorden van de initiatiefnemers, een ‘verbindingshuis’. Mensen en gemeenschappen in de stad worden uitgenodigd, relaties actief opgezocht. Door het maken van verbindingen worden gemeenschappen zichtbaar gemaakt, versterkt en gevormd. Het entameren van ontmoetingen creëert *community*. Dat is het bijzondere van de praktijk die vanuit het Verhalenhuis is ontwikkeld.

Daarmee kan Verhalenhuis worden gezien als een lichtend voorbeeld van wat de afgelopen jaren is aangeduid met het begrip ‘stadmaken’: hoe de stedelijke leefomgeving wordt vormgeven *met* bewoners en gemeenschappen, veelal bottom-up en in co-creatie. Sterker nog: het Verhalenhuis is een van de pioniers van nieuwe vormen van engagement: participatief, inclusief en verbindend. Hoezeer de waarde daarvan wordt herkend en erkend, blijkt wel uit de lof en de prijzen die het Verhalenhuis heeft ontvangen, waaronder de prestigieuze Rotterdamse Laurenspenning.

De recente opkomst van vormen van stadmaken is deel van een bredere maatschappelijke beweging in de richting van meer inclusieve en participatieve praktijken in de omgang met onze leefomgeving. Internationaal spreekt men van een *placemaking movement*. Samen met een verschuiving naar meer sociaal-duurzame waarden en een herwaardering van lokale kwaliteiten heb ik die aangeduid als een cultuuromslag van het modernisme naar ‘sustainisme’. In alles wat het Verhalenhuis doet, en vooral ook op de manier waarop, herkennen we kenmerken van een ontluikende sustainistische praktijk. Een praktijk die wordt gebouwd – vaak intuïtief – op sociale waarden als delen, gemeenschappelijkheid, diversiteit, nabijheid, menselijke maat, inclusiviteit, co-design en gastvrijheid. Ook het idee van gemeenschappen die samen een lokale *commons* creëren (het oorspronkelijke Nederlandse begrip is ‘de meent’) past daarin.⁴

⁴ Deze en andere begrippen in relatie tot stadmaken, erfgoed en de vormgeving van de leefomgeving worden verkend in Michiel Schwarz, *A Sustainist Lexicon: Seven entries to recast the future — Rethinking design and heritage* Architectura & Natura Press, Amsterdam 2016.

De geëngageerde, empathische praktijk die spreekt uit Linda's verhalen begint met een andere manier van kijken. Door de ogen van de initiatiefnemers van Verhalenhuis gaat het om het betekenisgeven aan de plek. Maar voor hen is 'de plek' geen geografische plaatsbepaling of een fysieke omgeving die door stadsplanners wordt uitgedacht, maar iets dat wordt vormgegeven door mensen en hun gemeenschappen. Ons blikveld verschuift zo van stedelijke ruimte naar betekenisvolle plekken. *From space to place*, zeggen ze in het Engels.

In dat perspectief krijgt ook 'participatie' een andere lading. Vanuit persoonlijke kwaliteiten als nabijheid, menselijke maat en het samen-vormgeven (*co-design*) aan een plek, een wijk, de stad, ontstaan gemeenschappelijke, gedeelde plekken (*commons*) die inclusief en lokaal relevant zijn. Het persoonlijke wordt publiek, om in de woorden van Linda te spreken. De participatie voorbij. Dit is precies het omgekeerde van een vooraf ontworpen 'publiek domein' dat bepaalt wat individu en gemeenschappen mogen doen.

De Indiase social designer Jogi Panghaal gebruikt voor deze perspectiefverschuiving de beeldspraak '*van huis naar thuis*'.⁵ Een huis kun je bouwen uit materialen; 'thuis' stoelt op de betekenisvolle relaties die mensen ermee hebben. Het is niet voor niets dat Linda veelvuldig spreekt van het Verhalenhuis als *thuisbasis* en als *thuisplek*.

Het Verhalenhuis is niet alleen een product van de tijdgeest (van het sustainisme) – denk aan de groeiende aandacht, in de samenleving en politiek, voor burgerinitiatieven en participatieve oplossingen. De initiatiefnemers van het Verhalenhuis zijn daarin inspirerende wegbereiders van een andere vorm van cultuurmaken, waar betrokkenheid en betrokken-worden centraal staan. De praktijk van het Verhalenhuis vertegenwoordigt daadwerkelijk een andere manier van omgang met gemeenschappen die de stad 'maken'. Ze impliceert andere waarden en sociale kwaliteiten, een andere kijk op wat we in ons leven en onze leefomgeving van *waarde* vinden. En daar ligt precies de verbinding met vragen van cultureel erfgoed.

De rol van erfgoed in de samenleving is volop in beweging. In het *Straatwaarden*-project onder leiding van het lectoraat van de Reinwardt Academie onderzoeken we hoe de omgang met erfgoed in de leefomgeving aan het veranderen is.⁶ Het Verhalenhuis vormt daarbij een toonaangevend voorbeeld van een actieve maatschappelijke erfgoedpraktijk, gebouwd rond nieuwe vormen van engagement. Sterker nog, het onderstreept dat in de maatschappelijke context 'erfgoed' steeds minder als een gegeven kan worden beschouwd, maar juist iets is dat door en tussen betrokkenen wordt gevormd: erfgoed als proces. Ook dit is een perspectief-verschuiving: van 'erfgoed vinden' naar 'erfgoed-maken'. Het verhaal van Verhalenhuis Belvédère laat zien dat de hierboven geschetste sociale dynamiek van

⁶ *Straatwaarden: in het nieuwe speelveld van maatschappelijke erfgoedpraktijken*. Samenstelling en redactie: Riemer Knoop, Michiel Schwarz (Reinwardt Academie AHK, Amsterdam, 2017).

⁵ https://issuu.com/kunsthogeschool/docs/on_air_skills_21st_century_eng, p.36.

plekken van betekenis één-op-één wordt weerspiegeld in een proces van *erfgoed-maken*. In dat perspectief zijn zowel stadmaken als erfgoed-maken te zien als maatschappelijke ontwerpprocessen waarbij het 'hoe?' en het 'met wie?' net zo belangrijk zijn als het 'wat?'.

Deze verschuiving van blikveld zien we terug in het erfgoedonderwijs en -onderzoek. Bij stages en eind-producten van Reinwardt-studenten, zowel bachelors als masters, is er groeiende aandacht voor participatieve processen en de lokale inbedding van erfgoedwaarden. En in het lectoraatsonderzoek aan de Academie wordt steeds meer de vraag gesteld hoe culturele erfgoedwaarden ontstaan. Daarbij verschuift de kijk op en omgang met erfgoedwaarden van de (kunst)historische lading van objecten en gebouwen naar de betekenis van sociale interactie eromheen. Ook in de wereld van het erfgoedbeleid, zoals bij gemeentelijke afdelingen voor monumenten en archeologie of de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, wordt de 'vermaatschappelijking' van erfgoed onderkend en groeit de vraag naar nieuwe, meer participatieve benaderingen om daar mee om te gaan.

Klassiek onderzoek volgt vaak het gebaande pad van kennis en theorie naar toepassing en praktijk. In het huidige (sustainistische) tijdperk zijn er veel terreinen waar de praktijk vooruitloopt op de theorie. Bevond zich vroeger een laboratorium in een wetenschappelijke instelling, vandaag de dag vinden belangwekkende experimenten plaats midden in onze leefomgeving, denk aan Stadslabs en 'living labs'. In die context plaats

ik het belang van wat het Verhalenhuis doet op Katendrecht en in Rotterdam: een nieuwe praktijk die begint bij mensen en gemeenschappen die in dialoog – luisterend en vertellend – betekenis geven aan hun en onze leefomgeving, inclusief erfgoed.

Het verhaal van Verhalenhuis Belvédère is bij dat alles geen blauwdruk (dat is meer iets van het modernistische tijdperk) maar een toonaangevend voorbeeld dat zowel inspireert als heel trefzeker een belangrijk nieuw praktijkmodel schetst.

*Sustainism Lab & onderzoeker *Straatwaarden*, Reinwardt Academie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

Over de Reinwardt Memorial Lectures

In 2008 besloot de Reinwardt Academie, de faculteit cultureel erfgoed van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, om haar naamgever te eren met een jaarlijkse lezing op of rond zijn sterfdag, 6 maart, of zijn geboortedag, 3 juni.

Caspar Georg Carl Reinwardt (1773-1854) was een gerespecteerde natuuronderzoeker, hoogleraar aan drie universiteiten (Harderwijk, Amsterdam en Leiden), directeur van vier botanische tuinen (Harderwijk, Amsterdam, Bogor en Leiden) en directeur van een natuurhistorisch museum (Amsterdam). Tijdens zijn verblijf in voormalig Nederlands Indië van 1816 tot 1922 bracht hij omvangrijke verzamelingen bijeen die uiteindelijk hun weg vonden naar grote Nederlandse musea op het gebied van natuurlijke historie en volkenkunde. Reinwardt onderhield een groot internationaal netwerk aan wetenschappelijke contacten, waaronder wereldberoemde natuurhistorici als Alexander von Humboldt en Philipp von Siebold. De Reinwardt Academie is trots zijn naam te mogen dragen.

Als persoon stond Reinwardt voor waarden die de academie nog steeds van cruciaal belang acht: internationale oriëntatie, samenwerking in netwerken, een bewustzijn van de noden van de samenleving en een dienende houding naar studenten. Reinwardt was geen uitbundig publicist – hij was bovenal docent. Uit zijn levendige correspondentie, zijn uitgebreide bibliotheek en zijn deelname aan een breed palet van wetenschappelijke commissies rijst het beeld op van een man die zich scherp bewust was van ontwikkelingen in wetenschap en samenleving. Hij beschouwde het als zijn eerste verantwoordelijkheid om die met zijn studenten te delen. Het is in deze geest en vanuit de wens de hierboven genoemde waarden uit te dragen dat de academie elk jaar een eminent spreker uitnodigt om de Reinwardt Memorial Lecture op zich te nemen.

Colofon

Auteur

Linda Malherbe

Redactie

Riemer Knoop
Michiel Schwarz

Transcriptie en tekstredactie

Ineke Wittermans
Wilma Wesselink

Ontwerp

Bart de Geus

Fotografie

Joop Reijngoud
p.74 Schilderij *Chinees Theater*, Dolf Henkes: Collectie Rijksdienst
voor het Cultureel Erfgoed, inv.nr. AB13055.

Tekening omslag

Enrica Masi, TU Delft, Msc Design for Interaction, 2011

Fotografie schutbladen

Erwin van Amstel

Druk

Pantheon Drukkers

ISBN 978-90-71681-43-1

maart 2019

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

De magie van Verhalenhuis Rotterdam

Verhalenhuis Belvédère is een begrip in Rotterdam en ver daarbuiten. In korte tijd ontstond er een vernieuwende praktijk van ontmoetingen en verbindingen die beginnen bij mensen en gemeenschappen. In dialoog geven ze al luisterend en vertellend betekenis aan hun leefomgeving. Linda Malherbe presenteert in tien verhalen de magie van het Verhalenhuis en het ontstaan van waarden in wijken en tussen mensen. Ze inspireert tot nadenken over nieuwe participatieve manieren van omgang met erfgoed. Mede-initiatiefnemer Joop Reijngoud verbeeldt in drie fotokaternen het karakter van Verhalenhuis Belvédère en zijn gemeenschappen.

www.belvedererotterdam.nl

Reinwardt Academie

De Reinwardt Academie AHK (1976) biedt een unieke hbo-bacheloropleiding Cultureel erfgoed. De vierjarige studie combineert praktische aandacht voor objecten, ruimte en immaterieel erfgoed met theoretische kennis. In de masteropleiding Museology kunnen studenten hun deskundigheid verdiepen en in een internationaal netwerk inzetten. De academie is een professioneel podium voor debat en studie, voor mensen met een gedeelde passie voor cultuur, erfgoed en geschiedenis.

Caspar Reinwardt en de Memorial Lectures

Caspar Reinwardt (1773-1854) was een gerespecteerd onderzoeker, wetenschapper en hortusdirecteur. In vrm. Nederlands-Indië bracht hij omvangrijke verzamelingen bijeen die later in allerlei musea in Nederland terechtkwamen. Met de naar hem genoemde Memorial Lecture geeft de academie een podium aan opvallende denkers, doeners en vernieuwers op erfgoedgebied. Eerdere sprekers waren *Ad de Jong* (2008), *Lynne Teather* (2009), *Rob van der Laarse* (2010), *Laurajane Smith* (2011), *Michael Shanks* (2012), *Birgit Donker* (2013), *Kavita Singh* (2014), *Marcos Buser* (2015), *Margriet Schavemaker* (2016) en *Salvador Muñoz-Viñas* (2017).

www.reinwardtacademie.nl

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

De AHK biedt excellente opleidingen voor het (inter)nationale veld van kunst, cultuur en erfgoed. Uitstekende docenten helpen getalenteerde studenten hun artistieke identiteit te ontwikkelen vanuit vakmanschap en traditie, met oog voor vernieuwing en nauw verweven met de internationaal toonaangevende beroepspraktijk waarin Amsterdam een spil is. Naast erfgoed biedt de AHK onderwijs in kunsteducatie, bouwkunst, muziek, film, theater en dans. www.ahk.nl

www.ahk.nl